

3. fejezet

Irányítási szervezeti formák. A hatalom társadalomképe

A bevezetőben tárgyalt *utolérő fejlődés* programjának keresztülvételében az állami gazdaság- és társadalomirányításnak döntő szerep jutott.¹ A tulajdonviszonyok átalakítása, az új ember kovácsolásának eszméje „egy eleddig nem sejtett állami hatalomkoncentráció és a döntési folyamatok hierarchizálásának alapzatára épülve ment végbe, mely egyformán rákényszerítette akaratát a gazdaságra, a politikára és a társadalomra.”²

Az alábbiakban azt vizsgáljuk, hogy milyen társadalomkép talaján látott hozzá a politikai vezetés a társadalom- és gazdaságszervező munkához, az céltételezett osztály nélküli társadalom, a kapitalizmusnál felsőbbrendű, verőfényes szocializmus felépítéséhez. Az új intézmények számbavétele előtt a politikai hatalom társadalmi valóságról szóló diskurzusát vizsgáljuk, konkrétan: milyen társadalmi csoportok, és ezek közötti viszonyok, voltak a politikai ideológia által ábrázolt valóságban, hogyan látta a társadalomszervező bürokrácia a társadalom felépítését, érdekviszonyait.

Ha bárki betekint a vizsgált korszak politikai, adminisztratív intézményeinek fennmaradt iratanyagába azt tapasztalhatja, hogy a legfelsőbb politikai fórumokon elhangzott beszédek nyelvi szerkezete, szabványos struktúrái, szóképei szétterjedtek, elburjánzottak a hatalmi hierarchia gazdasági, politikai intézményeinek minden szintjén és fórumán: az esti párttanfolyamok tananyagától, a rajoni körleveleken át a községi néptanácsok, gép- és traktorállomások párt-alapszervezeti gyűléseinek jegyzőkönyveikig. Ezek a nyelvi elemek a hatalomhoz fordulás individuális eseteinek dokumentumaiban is (pl. kérvények, különböző terhek csökkentését célzó beadványok) felfedezhetők. A szavak, nyelvi jelek nem egyszerűen leképezik, visszatükrözik a való-

ságot hanem *meg is török*, és a „létnek ezt a fénytörését az ideológiai jel közegében az adott jelközösségen belüli, különböző irányú társadalmi érdekek kereszteződése, vagyis az osztályharc határozza meg.”³ A politikai beszédekben jelentkező ideológiai jelek hamarosan a legkisebb faluban is új nézőpontokat, érdektulajdonítási eszközöket jelentettek a különböző státusú társadalmi szereplők érdekviszonyainak kifejezésében. A mikrotársadalmi kapcsolatrendszerek eme átrendeződésére utalnak az írott források mellett a korszakot átéltek emlékezők élményei is.⁴

Ez a tapasztalat arra ösztönzött, hogy a hatalom konstrukcióit a társadalmi valóságról a korszak nyitányának három fontos politikai beszédéből rekonstruáljuk; ezek sűrítetten tartalmazzák a hatalmi társadalomértelmezés elemeit. A szóban forgó programadó politikai beszédek a következők: a RMP KV politikai jelentése a párt első kongresszusán (1948. február 21.); az ipari-, bányai-, bank-, biztosítási- és szállítási vállalatok államosítására vonatkozó törvénytervezet indoklása (1948. június 11.) és a mezőgazdaság szocialista átalakítását meghirdető plenáris ülésen elhangzott jelentés (1949. március 3-5.).⁵ A politikai vezetés által ekkor felrajzolt társadalomkép, az elhatárolt társadalmi csoportok és a közöttük megállapított társadalmi viszonyok a korszak végéig fellelhetők a politikai retorikában, és ami ennél is fontosabb, a gazdaság- és társadalom irányításában irányadó szempontok, vezérlő eszmék alapjai voltak.

A hatalmi valóságképben a társadalmi struktúrát az alábbi osztályok alkották:

- munkásosztály
- parasztság
  - szegényparasztság
  - középparasztság
  - gazdag parasztság (kulákság)
- értelmiség („haladó” és régi, „rekációs”)

A társadalom vezető ereje, a hatalom birtokosa: *a munkásosztály*.

A munkásosztályé a politikai hatalom, azé az osztályé, amelynek „történelmi hivatása megszüntetni a tőkés kizsákmányolást és felépíteni a szocialista társadalmat.”⁶ E feladat végrehajtásában felhasználja

az államhatalmat, mozgósítja tartalékait, szövetségeseit a szocialista társadalom építésére, és megvédi a kizsákmányolástól a vele szövetséges dolgozó parasztságot. A szocializmusért vívott harc legfőbb ereje a „a proletariátus, élén a párttal, amely a vezető erő, ezt követik a szegényparasztság tömegei – mint a proletariátus fő támasza –, és a középparasztság: ezek együtt a proletariátus legfőbb szövetségesei.”^{6a} A munkásság és élcsapata, – a párt – kitartóan harcol azért, „hogy a falvaknak minél több és minél olcsóbb ipari terméket adjon, s gépekkel és szerszámokkal lássa el a mezőgazdaságot.”⁷ A munkásosztály „a dolgozó parasztság érdekeinek védelmezője, a dolgozó parasztság útmutatója is egyben.”⁸

A parasztság a hatalom szerint három rétegből áll.

A *szegényparasztság*, a mezőgazdasági proletariátus, a legnépesebb falusi társadalmi csoport, nem áll védtelenül a kulákok fosztogatásával szemben mert „a párt és a munkásosztály hatalmas támogatásában részesül. Feladata megszervezni és megszilárdítani a munkásosztály és a faluszegénység szövetségét a középparasztsággal, megszervezni a kulák kizsákmányolás elleni harcot, teljesíteni a párt alapfeladatát, a mezőgazdaság szocialista átalakítását.”⁹ A szegényparasztság „politikai szempontból a fő erő, amelyre a munkásosztály a falun támaszkodik.”¹⁰

A *középparasztok* „anyagi helyzete nagyon különböző mégis egy részük igen kevésbé különbözik a szegényparasztoktól”. Ezt a társadalmi kategóriát „határozatlansága, ingadozása jellemzi”. A párt tanítása szerint a középparaszt „azért ingadozik mert érzi a kulákok gazdasági elnyomását, de még nem győződött meg, hogy a munkásosztállyal és a faluszegénységgel kötött szövetsége megvédi a gazdaságát a kapzsi kulákokkal szemben. Bár kötve van a tulajdonosi érdekeihez, érdeke, hogy a munkásosztály oldalán harcoljon a falvak burzsoáziája: a kulákság ellen.”¹¹ A *középparasztok és a szegényparasztok együttesen alkotják a dolgozó parasztságot*.

A *kulákság* a szocialista építés legfőbb falusi ellensége, közvetve vagy közvetlenül kizsákmányolja nemcsak a szegény- és középparasztságot, hanem „a városiak is saját bőrükön érzik milyen aljas üzérkedést folytatnak a kulákok termékeikkel (...)”¹²

A kulák az említett politikai beszédek tükrében a falvak vérszopója, uzsorás, igába hajt, kapzsi, tele van gyűlölettel a népi demokratikus rendszer ellen, mézesmázos, ravaszkodó és képmutató, cselszövő, ármánykodik, szabotál, bűnöző, a piacon üzérkedik, gyalázatos, ravasz kizsákmányoló. Nyilvánvaló tehát, hogy a párt „a szegény- és középparasztok millióinak nagy tömegét a kulákokkal szembeni kíméletlen osztályharc szellemében kell nevelje”.¹³

A fenti társadalmi kategóriák közötti határvonalak azonban a párt többszöri útmutatásai ellenére sem rögzíthetők világosan. A kulák kifejezés nem annyira gazdasági, mint inkább politikai és ideológiai minősítést fejezett ki, ennél fogva sosem lehetett világosan meghatározni, hogy kit, és milyen szempontok alapján minősítettek annak, esetleg mikor mentették fel a kulákság vádja alól.

A párt falumunkájában gyakran előfordult, hogy „egyes elvtársak egy kalap alá vették a középparasztokat a kulákokkal. Ez igen veszélyes konfúzió (...) minden egyes pártagnak tudnia kell megkülönböztetni a középparasztot a kuláktól (...)”¹⁴ – mondta a pártfőtitkár.

A párttagoknak azonban gyakran nem sikerült a terepen tapasztalható sokszínű valóságot belegyömöszölni a hivatalos társadalomképbe: „összetévesztették a középgazdaságot a kulákgazdasággal, (...) egyoldalúan tájékoztak, és a kulák vagy a középparaszt meghatározásánál csak a föld kiterjedését vették tekintetbe.”¹⁵ Az osztályhatárok bizonytalansága oda vezetett, hogy „igen sok megyében összetévesztették a középparasztokat a kulákokkal, ez számos hibás intézkedést eredményezett a középparasztokkal szemben, ami árt a szövetségünknek a parasztság e részével”¹⁶ – jelentette ki a pártvezető.

A kulák és a középparaszt közötti határ megvonása más országok kommunista vezetőinek is problémát jelentett. A Magyar Dolgozók Pártjának Titkársága 1949 máj. 25-i határozatában megállapította, hogy „intézkedéseiben a kulák és a középparasztok közötti határt különféle módon húzták meg” és bizottságot neveztek ki az „egységes kulákhatár” meghúzásának kidolgozására.¹⁷

Az értelmiség

Két csoportja van, a szövetséges *haladó értelmiség* és a *régi értelmiség*. A *haladó értelmiség* azért érdemli ki ezt a jelzõt, mert „legjobbjai a társadalom leghaladóbb osztályát látják a proletariátusban.”¹⁸ „A haladó értelmiség a népnek szenteli alkotó erõit, és cselekvõen részt vesz a gazdasági újjáépítés mûvében, a polgári-reakciós ideológia leküzdésében, a nép kulturális színvonalának emelésében.”¹⁹

A *régi értelmiségiek* körében a „reakciónak még erõs gyökerei vannak” – jelentette ki 1947-ben Gh. Gheorghiu-Dej.²⁰ Ez a társadalmi kategória „sok tekintetben burzsoá szokásokkal átítatott, ezek átnevelése szintén egyik formája az osztályharcnak.”²¹

A szóban forgó három politikai beszédben a fenti kategóriákon kívül egy alkalommal esett szó (1948. febr. 21.) a *becsületes kiskereskedõ*rõl, „akire jelentõs szerep vár az áruforgalom terén, és számíthat a demokratikus rendszer megértésére.”²² A késõbbi politikai szókészletbõl ez a társadalmi kategória nyomtalanul eltûnik, mintegy jelezve, hogy rövid ideig tartott a demokratikus rendszer „megértése”.

A politikai hatalom a társadalom átalakítására vonatkozó elképzeléseinek valóra váltásához széles társadalmi bázist kívánt teremteni. A fennebb azonosított társadalmi kategóriákon kívül más, az osztályok tagjait életkori és nemi sajátosságok alapján magukba foglaló rétegeket is elkülönített: a *nõket* és az *ifjúságot*.

A nõk

A hatalmi társadalomképben „a nõk”, akárcsak az „ifjúság” differenciálatlan társadalmi kategóriaként jelennek meg, amelyeket az utilitarista hatalmi beállítódás szerint be kell vonni, be kell szervezni, fel kell használni a társadalomalakító munkában, az új értékrend terjesztésében: „A pártnak különös figyelmet kell fordítania arra, hogy mozgósítsa a nõk tömegeit a szocializmus építésére. A nõk hatalmas erõt képviselnek, amelyet fel lehet használni a falu ügyeinek intézésében, a néptanácsokban, az állami gazdaságokban és a gép- és traktorállomásokon, a szövetkezetekben, a párt feladatainak népszerűsítésében és különösen a kollektív gazdaságok szervezési munkájában.”²³

Másutt a pártfőtitkár arra figyelmeztet, hogy „Pártszervezeteinknek egy pillanatra sem szabad megfélemleniük arról, hogy a nők az ország lakosságának több mint felét teszik ki, kiapadhatatlan energiával rendelkeznek, s nagy szerepet játszanak a társadalmi, gazdasági és kulturális életben.”²⁴

A hivatalos valóságértelmezés szerint a nőket a burzsoá-földesúri rendszer sötétségben tartotta, ezért a párt foglalkozik szakmai, politikai nevelésükkel, harcol felemelésükért és bevonja a termelésbe, a nagy társadalom átalakító munkába; mert „a nők nagy része fejlett gazdálkodási érzékkel rendelkezik, s ha ezt a mezőgazdaság szocialista szektorának erősítésére és fejlesztésére, valamint a közérdekű akciók szervezésére irányítjuk, jó eredményeket érhetünk el” – mondta Gh. Gheorghiu-Dej a RMP II. Kongresszusán.²⁵

A paternalista társadalompolitika létrehozta a nők társadalmi aktivitásának fokozására, és a kívánt mederbe tereléséhez szükséges intézményrendszert. Miután felszámoltak, összeolvasztottak minden más együletet, olvasókört és nőszövetséget, pártirányítással országos, tartományi, rajoni és helyi nőszervezeteket alakítottak. Az országos szervezet feladata a központosítás: „a Demokrata Nők Szövetsége felöleli az ország valamennyi női szervezetét”.²⁶

A homoródminti községekben szervezett nőmozgalmat egy későbbi fejezetben tárgyaljuk.

Az ifjúság

„A hatalom megtartásának kezdeti nehézségei fokozott legitimációs szükségletekkel járnak, hiszen az új intézményes rendet minden generációval el kell fogadtatni.”²⁷ Az ifjúság a hatalmi világképben ártatlan, hamvas, meghódításra, beszerzésre kiszemelt kategória. Az ötvenes évek folyamán a társadalmi, gazdasági fejlődésről szőtt politikai elképzeléseknek állandó szereplője.

A „párt fő tartalék”-ának ajánrozott, ideáltípusra konstruált társadalmi kategória 1947-ben egyetlen forradalmi szervezetbe, az Ifjúság Szövetségbe tömörült, amely a RMP KV irányítása alá tartozott.²⁸

A szervezettel szembeni elvárás: „nagy lendületet kell hogy adjon az önkéntes munka mozgalmának, mozgósítania kell az ifjúság energiáját és lelkesedését a gazdasági helyreállításra, maga mellé kell állítania a falusi, iskolás és egyetemi ifjúságot, marxi-lenini szellemben újjá kell nevelni az ifjúságot.”²⁹

A pártszervezetek feladata az atyai gondoskodás: „Ismeretes, hogy az ifjúságot forró tettvágy, a haza és a nép lángoló szeretete, és az a hő óhaj jellemzi, hogy valamilyen magasztos ügynek szentelje életét. A pártszervezeteknek az a feladatuk, hogy helyes irányban hasznosítsák az ifjúság tettvágyát és lelkesedését, s hogy atyai gonddal neveljék a szocializmust építő ifjak millióit”.³⁰ Az IMSz szervezete „megacélozza az ifjúságot és társadalmi érdekű önkéntes akciókra mozgósítja, a szocializmus nagy építőtelepei felé irányítja az ifjúság izzó energiáját és lelkesedését, s a bátorság és kitartás iskoláivá avatja a munkatelepeket.”³¹ Az ifjúságot a politikai diskurzusban pozitív jelzőkkel halmozzák el: nagyszerű, lelkes, a jövőbe néz; tettvágy, alkotó lendület, dinamizmus, harckészség, bátorság, öntudat jellemzi. Pozitív tulajdonságokkal felruházott társadalmi kategória, ha ritkán szó esik negatív vonásairól, passzivitásáról, azért rendszerint a pártszerveket teszik felelőssé: nem foglalkoztak kellő mértékben irányításukkal. A politikai nyilvánosságban forgalmazott felfogásnak ellentmond az a kép, amit „lent”, a társadalom másik pólusán, a fiatal nemzedék „kultúrshínvalának emelésével” foglalkozó tanítók, hivatalnokok örökítették meg a falusi fiatalok politikai célokkal szembeni magatartásáról.³²

Osztályviszonyok

A hatalmi ideológiában a társadalomvezetésre az *osztálypolitika*, a társadalmi viszonyokra az *osztályharc* jellemző.

„Minél messzebb jutunk a szocializmus építésében, annál jobban kiéleződik az osztályharc” – jelenti ki a pártfőtitkár a kollektivizálást bejelentő plenáris ülésen.³³ Ugyanekkor „a szegény- és középparaszt-ság és a kulákság között folyó, egyre hevesebb falusi osztályharcról” beszél.³⁴ A harc azért fokozódik, mert ezeknek a társadalmi csoportoknak ellentétesek az osztályérdekei. Az osztályellentétek pedig „an-

nál élesebbek, minél jobban megszorítja a népi demokratikus hatalom a kulákság kizsákmányoló törekvéseit.”³⁵

Az osztályviszonyok átalakítása a szocialista építés része, ezért „a párt kötelessége fokozni az osztályharcot (...) A párt propagandájának és agitációjának táplálnia kell az osztálygyűlöletet a falusi tőkés elemekkel szemben.”³⁶

A falvakon az osztályharc a „kulákok korlátozásának és az első kollektív gazdaságok megalakulásának feltételei között bontakozik ki. A kulákság korlátozása úgy megy végbe, hogy megvédjük a mezőgazdasági proletariátus, a szegény- és középparasztság érdekeit a kulákkal szemben, osztálypolitikát folytatunk az adózás és begyűjtés terén, másrészt pedig a szövetkezetek fejlesztése és erősítése, valamint a dolgozó parasztnak a föld közös, gépi eszközökkel való megmunkálására irányuló társulása útján.”³⁷ A párt „a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakára az ismert lenini tézis alapján határozta meg a parasztsággal kapcsolatos pártpolitikát: Támaszkodj a szegényparasztságra, teremts tartós szövetséget a középparaszttal, egy pillanatra se hagyd abba a harcot a kulákság ellen.”³⁸

Az osztályharc nemcsak a társadalmi osztályok között, hanem „az ideológia és a kultúra területén szintén kiéleződik.”³⁹

Ebben az ideológiai konstrukcióban a rendszer „harcban született és harcban összeforrt” képződmény. E harcnak gazdasági és politikai fegyverei a termelőeszközök és a bürokratikus intézmények.

Tulajdonviszonyok

Az államosításkor elmondott beszédben a pártvezető a tulajdonviszonyokról kifejtette: „Szükségszerű, hogy a termelőeszközök legfontosabb része az állam kezébe menjen át, mert ezeket a gazdasági fegyvereket azoknak a kezéből csavarjuk ki, akiktől már elragadtuk a politikai fegyvereket.”⁴⁰

Az egyéni kisgazdaság – a lenini gondolat szerint – „állandóan, minden nap minden órájában magától és tömegméretekben szüli a kapitalizmust és a burzsoáziát.”⁴¹

Ebben a vízióban „a szocializmust csak úgy lehet felépíteni, ha az összes fontos termelőeszközök, a városos és falus egyaránt, köztulaj-

donba, tehát állami vagy szövetkezeti tulajdonba mennek át. Következésképpen, a szocializmus teljes győzelme nem lehetséges addig, amíg városban és faluban a termelőeszközök, köztük a föld magántulajdonban fennáll.”⁴² A falu szocialista átalakulásának kérdése akkor oldódik meg, ha a föld köztulajdonba kerül. A mezőgazdaság szocialista szektorának javai a népi demokratikus állam, tehát a dolgozók javai.

A fennebb vázolt hatalmi társadalomkép nem a társadalom valószínű rétegződését, érdekszférákat, szakmai, foglalkozási csoportokat tükröző tagolás, nem a társadalom valószínű viszonyait, és intézményrendszerét jeleníti meg. E társadalomkép tengelyén három struktúraegység áll: a munkásosztály, a parasztság, és az értelmiség. Ezek belső tagoltsága összefügg a politika célkitűzéseivel: jellemző, hogy a munkásság homogén társadalmi csoport, míg a parasztság és az értelmiség ellenséges és szövetséges, haladó és reakciós kategóriákra tagolt. A szilárd bázis a munkásosztály, az a haladó társadalmi erő, amely utat mutat, védelmez, hűséges szövetségeseinek adományokat juttat, és ellenségeit szigorúan megbünteti. Ez a felosztás nem a társadalom valószínű struktúrájának leképezése, „nem is az állampolgárok összességének politikai tagoltsága, hanem egy *politizált társadalmi struktúra*, a társadalom struktúráját jelentő gazdasági érdekcsoportok és a politikai erőcsoportok mellett nem harmadik szerkezet, hanem a *társadalom struktúrájának politikai erőcsoport szempontjából való ideologizált értékelése, saját cél szerinti propagálása, intézményes befolyásolása, vagy politizálása*.”⁴³

Intézményteremtés

Az új politikai vezetés társadalom-átalakító terveihez 1947–50 között az előző hatalmi szerkezet adminisztratív intézményeit használta. A helyi közügyeket a megyei és járási főszolgabírói hivataloknak alárendelt, községi vezetés, majd 1949 májusától az Ideiglenes Bizottságok intézték. A homoródmenti községek adminisztratív központja 1950 szeptemberéig Oklánd járásközpont volt. A községi Ideiglenes Bizottságok elnökeit a helyi szegényebb réteg tagjai közül nevezték ki. Az 1950 szeptemberében megvalósított közigazgatási reform felszámolta a megyerendszert, jóllehet 1948 elején még községi, járási,

megyei néptanácsok létrehozását tervezték.⁴⁴ Ehelyett – szovjet mintára – tágas, „oblasztyszerű tartományokat hoztak létre, amelyek általában a megyénél kisebb, de a járásnál nagyobb rajonokra oszlotak. Az ún. adminisztratív rajon volt az állam közvetlen helyi szerve, fő operatív terület egysége (...)”⁴⁵ Az új közigazgatási terület egységek intézményrendszerét is átalakították: 1950 decemberében – szintén szovjet mintára – létrehozták a néptanácsokat.

A néptanácsokat a politikai vezetés elvben széleskörű, politikai, adminisztratív, társadalmi, és gazdasági feladatkörrel ruházta fel. „A néptanácsok óriási jelentősége az, hogy ezeken a legszélesebb tömegszervezeteken keresztül biztosítják a tömegek részvételét az államvezetésben. A pártszervezeteknek be kell vonniuk a szegény- és középparasztság széles tömegeit a néptanácsok munkájába (...) A néptanácsoknak, amelyek a községekben gyakorolják az államhatalmat, osztálypolitikát kell folytatniuk, olyan politikát, amely védi a szegény- és középparasztságot, és szünet nélkül méri a csapásokat a kulákok hadálásaira; hajtóerővé kell válniuk a dolgozó parasztság kulturális színvonalának emelésében, a különböző szövetkezeti formák megteremtésében és kifejlesztésében, a munkatársulások előmozdításában.”⁴⁶

Az új intézmények helyi szervezeti kiépítésében fontos mozzanat volt a hivatalnoki, képviselői állomány rekrutálása.

A néptanácsok személyi állományának összetételét a káderpolitika osztályszempontok szerint határozta meg: a szegény- és középparasztság soraiból választottak helyi néptanácselnököket, titkárokat, képviselőket. A jelölési procedúra a társadalompolitikai, társadalomszerkezeti átalakítási törekvéseket tükrözte: képviselőjelöltek listájára nem kerülhettek fel a kulákoknak nyilvánított családok harmad-negyedrangú rokonai sem. Az osztályszempontok, a hatalmi társadalomképnek és az osztályok közötti – deklarált – viszonyoknak megfelelően, a falusi néptanácsok személyi állományának megválasztásánál a szegény- és középparasztság alsóbb rétegeinek favorizálását jelentették. Az első néptanácsi választásokon (1950. dec. 3.) a települések lakóiból kerültek ki a legnagyobb hatalommal bíró pozíciók betöltői: a néptanácselnökök és a titkárok.

A képviselői testületek megválasztása és személyi összetétele Romániában is – akárcsak más szocialista országokban – „valamiféle

demonstrációs hatás hordozója volt. Mivel maguknak a testületeknek tényleges, szociológiai értelemben vett döntési hatalmat nem szántak, megválasztásuk a párt és állami vezetés politikája melletti országos demonstráció jellegét öltötte. Ennek megfelelően a jelöltek személyi összetétele is sajátos össznépi reprezentációt igyekezett követni.⁴⁷ Nyilvánvalóan a hatalmi társadalomképnek, a „politizált” társadalomszerkezetnek megfelelő reprezentációt, amelyben nem volt helyük e társadalomképből kimaradó kategóriáknak.

E szelekciós szempontok érvényesítésének egyik – az írásbeli forrásokban azonnal tapasztalható – következménye a hivatali írásbeliség színvonalának (stílus, helyesírás) romlása volt. A jelenség a községi és rajoni intézmények szintjén egyaránt tapasztalható. Betűhív dokumentumközléseinkben az alacsony színvonalú ügyvitelnek több bizonyítékával találkozhat a későbbiekben az olvasó. Az „új népi káderek” hivatalba lépésének szóban forgó következményét mások is megállapították.⁴⁸

Előfordult, hogy nemcsak az írás, de az olvasási készség gyakorlása is probléma volt a homoródszentmártoni új vezetőknek: 1957. február 24-én a homoródszentmártoni VB gyűlésén a rajoni kiküldött javasolta, hogy a „jövőben az elnök elvtárs a beszámolóját sokkal jobban tanulja meg olvasni és javasolja, hogy a beszámolót a VB közösen állítsa össze, mert a legtöbb kérdést a VB tagok tették fel.”⁴⁹

A néptanácselnökök két választás közötti időszakban is cserélődtek, a leváltások, az újabb kinevezések a rajoni pártbizottság javaslatára történtek.

A községi VB gyűléseken örök probléma a képviselők pontatlan megjelenése és hiányzása: „A pontos időben való megjelenés kötelező. Kérjük az elvtársakat, senki el ne maradjon, mert a távolmaradást csak orvosi bizonyítvánnyal lehet igazolni”- határozzák el Homoródszentmártonban. A következő gyűlésen hiányzik 15 képviselő, 10 tag igazoltan, 5 igazolatlanul.⁵⁰

1952 nyarán a helyi választott néptanácsi vezetőket egy kurta rajoni körlevélben értesítették, hogy állásukból „fel lettek mentve”, helyükbe minden községbe idegen, munkás és kisiparos elnököket, titkárokat neveztek ki. A pártutasításra bekövetkezett vezetőcserét a korabeli résztvevők úgy értelmezték, hogy a felettesek elégedetlenek

voltak a helyi vezetők végrehajtó tevékenységével. A tervteljesítések, a szocialista mezőgazdaság szervezése terén több eredményt vártak a lokális informális kapcsolatokkal nem rendelkező, idegen vezetőktől. *„Fentről egy szorítás történt a akkor összeszedtek annyi munkást – persze az értelmesebbjét, iparosokat, susztereket –, s osztán egyszer csak jött egy kicsi kocsi megállott a néptanács előtt, egy szekus leszállott két polgárral...de hát többen is voltak, úgy is volt, hogy egy nagy teherkocsival mentek végig [a két Homoród mellett – O. S.], s aztán potyogtatták le az elnököket, titkárokat, s így megtörtént a váltás. Összekaptak két-három embert a képviselőkből, s no ilyen kormány- vagy pártintézkedés alapján mától kezdve itt van az új elnök. Nem volt semmi gyűlés, csak ismertették, hogy a párt határozat vagy utasítása alapján így lesz (...) Nem emlékszöm, hogy valahol megmaradtak volna, mindenhol lecserezték a helyi vezetőket. Azt akarták ők biztos ezzel a lépéssel kipróbálni, hogyha nem tudnak eleget elérni a helyből választott vezetők, akkor a munkásosztályból próbálják ideplántálni, azok jobban betartják a szabályokat, utasításokat, ilyen cél lehetett. Nem rágalmaztak a leváltásért egyet sem, hogy ezért, vagy azért kellett leváltani, pártutasítás alapján történt.”⁵¹*

A leváltott helyi elnökök, titkárok később újra bekerülhettek a képviselőtestületekbe, a Homoród mentén arra is volt példa, hogy a kollektivizálás új hullámában, az ötvenes évek végén, egyeseket újra pozícióba helyeztek, hogy velük vigyék sikerre a közös gazdaságok szervezését.⁵²

A néptanácsok belső intézményszerkezetét az adminisztratív igazgatás, gazdasági, politikai, kulturális átalakítás kítűzött feladatainak szempontjai szerint különböző ügyosztályokban szervezték meg. Mezőgazdasági, pénzügyi, helyi gazdasági és ipari, tanügyi, kultur- és sport, közellátási- és élelmezési, népjóléti- és munka ügyosztályokat hoztak létre. Az ügyosztályokban a képviselőtestület tagjaiból választott *állandó bizottságok* tevékenykedtek. A városi és községi ügyosztályok tevékenységét a megfelelő rajoni, azokat pedig a tartományi ügyosztályok irányították. A feladatok, kötelezettségek végrehajtására vonatkozó utasítások a hierarchia felsőbb szintjeiről lefele érkeztek, lentől felfele a jelentéseket, beszámolókat küldték.

A községi képviselőtestületekből – valószínűleg a létszám- és kompetenciaproblémák miatt – a rajoni ügyosztályokhoz viszonyítva

kisebb-nagyobb különbségekkel alakították meg a helyi ügyosztályokat. Például a Székelyudvarhely rajon és a lövétei néptanács ügyosztályaiban tevékenykedő állandó bizottságok között a következő különbségek voltak:

a. A rajoni néptanács állandó bizottságai:

- Egészségügyi és Népjóléti
- Kereskedelmi, ellátási és szövetkezeti
- Községgazdálkodási, városrendészeti és utügyi
- Pénzügyi és költségvetési
- Tanügyi és művelődési
- Mezőgazdasági és értékesítési⁵³

b. A lövétei néptanács keretében működő állandó bizottságok:

- Pénzügyi, költségvetési, helyi ipari, helyi erők feltárási
- Mezőgazdasági, állattenyésztési, erdészeti
- Kereskedelmi, szövetkezeti értékesítési, szerződés-kötési, felvásárlási
- Tanügyi, művelődési, sport, egészségügyi és népjóléti
- Község-gazdálkodási, rendészeti⁵⁴

A működési szabályzat értelmében a helyi néptanácsok a havi rendes, illetve rendkívüli ülészakokon hoztak határozatokat és intézkedéseket. Az ülészakok közötti időben a VB volt a néptanács vezető szerve. A helyi gazdasági, tanügyi, egészségügyi, kulturális intézményeket, szervezeteket alárendelték a néptanácsoknak, ezek vezetői a néptanácsi ülészakokon kötelesek voltak beszámolni tevékenységükről. A néptanács ellenőrizhette, megsemmisíthette az alárendelt intézmények belső határozatait, szankciókat bocsáthatott ki. Kinevezések, áthelyezések azonban csak a rajoni néptanács szervezési osztályának jóváhagyásával történhettek.

A községi néptanácsok szigorú pénzügyi terv szerint gazdálkodtak, a könyvelőknek havi pénzügyi számadásokat kellett betérjeszteniük a rajoni pénzügyi osztályhoz, a kiadásokról, kifizetésekről negyedévente jelentéseket küldeniük a statisztikai hivatalnak.

A helyi bevételekkel (kultúrmműsorok jövedelmei, helyi erőforrásokból befolyó jövedelmek; építőanyagok, faeladás, legeltetési díjak, büntetéspénzek) szigorúan megszabott szabályok alapján gazdálkodhat-

tak. A vagyonkezelésben érvényesíteni kívánt új szabályozások nehezen vertek gyökeret, erre bővebben az erőforrások kisajátítási folyamatát tárgyaló fejezetben térünk ki.

A rajoni VB meghatározta a helyi néptanácsok VB gyűlésének, időpontját, a napirendi pontokat; a megtartott gyűlésekről a helyieknek jelentéseket kellett felterjeszteniük a rajoni VB-hez: a VB gyűlésekről 3 napos, a néptanácsi ülészakokról 5 napos határidővel. Ezenkívül minden hónapban kötelező volt a havi jelentés elkészítése, ennek tartalmaznia kellett a következő kérdésekre adott válaszokat:

1. A havi munkaterv végrehajtása.
2. Az állami tervvel kapcsolatos megvalósítások.
3. Hogyan hajtották végre az RNK törvényeit?
4. Milyen az államapparátusban működő tisztviselők magatartása?
5. Hogyan működnek együtt az állami szervekkel a párt és tömegszervezetek?
6. Hogyan gyarapodott az állami szektor?
7. Hogyan tartja a néptanács a kapcsolatot a tömegekkel?
8. Fontosabb feladatok, amelyeket a jövő hónapban valósítanak meg.⁵⁵

Látható, hogy e közigazgatási rendszer kommunikációs igénye egyrészt meglehetősen egyoldalú, „másrészt intern, azaz elsősorban az apparátusi hierarchia fokozatai közötti kommunikációra – nem pedig az állampolgárokkal való érintkezésre – irányul. A kommunikációs igény egyoldalúsága azt jelenti, hogy ez a rendszer tájékozódni kíván, de tájékoztatni sokkal kevésbé. Információkat igényel és szív fel, de nemigen informál.”⁵⁶ A maguk során a községi néptanácsok is uralni kívánják a helyi nyilvánosságot. Homoródszentmártonban pl. VB határozatban rögzítették, hogy „A Néptanács tudta nélkül nem lehet falvakon semmit kihirdetni, mert akkor a kapcsolat a Néptanács és a tömegek között megszakad.”⁵⁷

A rajoni néptanács kiküldöttei minden feladat végrehajtására felelősöket, határidőket jelöltek ki. A legapróbb mulasztásért, hiányosságért bünbakokat kerestek: „Mi az oka, hogy a rádió olyan hosszú időn át nem működött, kit terhel ezért a felelősség?” – kérdezi a homoródszentmártoni községi VB gyűlésen egy kiküldött. „A rádióból

kiégett a lámpa, ezért felelősség senkit sem terhelhet”⁵⁸ – hárítják el a helyiek a felelősségre vonást.

Intézményközi viszonyok

Ma már aligha rekonstruálható teljes komplexitásában a korszak írott forrásait körülvevő kommunikációs szituáció, az akkori értelmezési tér, amelyben az iratok létrehozói és a címzettek cselekedtek. Az intézmények közötti kommunikációban használt írásbeliség elemzésével, a fogalmak, nyelvi szerkezetek vizsgálatával megfejthető a társadalmi viszonyok természete, a nyelvhasználatot meghatározó társadalmi közegben érvényes világkép. A helyi néptanácsok és a hierarchiában közvetlen fölöttük álló rajoni néptanács viszonyát az általuk létrehozott iratok sajátos szövegkorpuszaival dokumentáljuk. Az adminisztráció iratanyagának különböző típusai, az utasítások, rendeletek, körlevelek bőségesen tartalmazznak olyan nyelvi szerkezeteket, amelyek a hatalmi hierarchia különböző szintjei közötti érintkezési módokat, hatásköröket, az intézményközi viszonyok természetét dokumentálják.

Az alábbiakban úgy próbálunk rávilágítani a kutatott időszak intézményi hierarchiájára, hogy a fennmaradt kommunikációs formákból (véletlen mintaválasztással) olyan szövegkorpuszokat emelünk ki, amelyek a kapcsolatba lépő intézmények közötti viszonyokra utalnak. Először a hierarchia felsőbb szintjeiről, a tartományi, rajoni intézményektől a községi néptanácsokhoz érkezett iratanyagból az egyes iratok tárgyát közlő, valamint megszólítási formuláit idézzük, majd az alárendelt helyi intézményekét.

A rajoni- és tartományi néptanács különböző ügyosztályai a következő sztereotíp formulákkal kommunikáltak a falusi és városi néptanácsokkal:

„Tudomásulvétel végett *közöljük* (...) Egyidejűleg *utasítjuk* a végrehajtó bizottságokat (...)”⁵⁹

„Az alábbi *rendeletet kiadom* (...)”⁶⁰

„Körrendelet folytán *közöljük* a néptanácsokkal (...)”⁶¹

„*Felhívjuk* valamennyi néptanács végrehajtó bizottságát (...)”⁶²

„A hiányosságok kiküszöbölése végett *elrendelem* az alábbiakat (...)”⁶³

„A következő munkálatokat *kell végrehajtani* (...)”⁶⁴

„*Intézkedniük kell* annak érdekében, hogy (...)”⁶⁵

„A következőket tesszük *kötelezővé* (...)”⁶⁶

„*Tudomására hozzuk* a végrehajtó bizottságoknak (...)”⁶⁷

„A városi és községi néptanácsok végrehajtó bizottságai az alábbi intézkedéseket *kell megtegyék* (...)”⁶⁸

„A (rajoni) végrehajtó bizottság az alábbi intézkedések *azonnali végrehajtását rendeli el* (...)”⁶⁹

„*Azonnal intézkedni kell* (...)”⁷⁰

„Az alábbi intézkedéseket *kell megtenni* (...)”⁷¹

„Alább közöljük (...) tudomásulvétel és az ebben adott feladatok *azonnali végrehajtása végett* (...)”⁷²

„Az alábbi intézkedéseket *kell végrehajtani* (...)”⁷³

„*Azonnali feladat.* Végrehajtásáért felelnek a községi néptanácsok végrehajtó bizottságai (...)”⁷⁴

„Az alábbi intézkedéseket *kell foganatosítani* (...)”⁷⁵

„A tartományi Néptanács távirati rendelkezései értelmében a Végrehajtó Bizottságokra *az alábbi feladatok hárulnak* (...)”⁷⁶

„A kongresszus tiszteletére szánt ajándékokat *azonnal küldjük fel* a rajoni Szervezeti Osztályra, *továbbítás végett* (...)”⁷⁷

„A jelentőségteljes napnak a méltó keretek közötti megünneplésére a következőket *rendeljük el* (...)”⁷⁸

„*Utasítjuk* a községi néptanácsok végrehajtó bizottságait (...)”⁷⁹

„A község területén a CEC takarékosági mozgalom kiszélesítéséért *elrendeljük az alábbiakat* (...)”⁸⁰

Alsó – községi és városi – szinten, a hatalom helyi megbízottai: néptanácselnökök, könyvelők, titkárok, gazdasági referensek jóval kevesebb megszólítás-változatot használhattak a felettesekkel folytatott kommunikációban. Általában a tisztelet, a feltétlen alárendelődés, esetleg a mentegetőzés hangján válaszoltak a rendelkezésekre. A leggyakoribb formulák: „*Tisztelettel jelentjük*”; „*Kérésükre betérjesztjük*”.

Az aszimmetrikus viszony, a helyi politikai, adminisztratív intézmények permanens vertikális hivatali függősége a későbbiekben – a termelés, fogyasztás és elosztás, illetve a kulturális, ideológiai alárendeltség konkrét formáinak tárgyalásakor – reményeink szerint sokrétűen kibontakozik. Hasonlóképpen az is, hogy az 1950 decemberében létrehozott tanácsrendszer Romániában is, mint más szocialista országokban, a „kalandor gazdaságpolitikai elképzelések eszközévé és a centralizált gazdaságirányítási rendszer operatív szervezeti ágensévé vált. Természetesen semmi köze nem volt a deklarált néphatalomhoz (...)”⁸¹

Elvonó intézmények

Az új adminisztratív intézményrendszer mellett az agrártársadalom termelésének irányítására, az anyagi javak elvonására, elosztására, forgalmának szabályozására az állam a gazdaság új intézményi-szervezeti rendszerét hozta létre, illetve a régiek működését és hatáskörét – pl. ilyen volt a szövetkezeti hálózat – a politikai céloknak megfelelően átalakította.

A kötelező terménybeszolgáltatást a Rajoni Kollektáló [begyűjtő – O. S.] Hivatal bonyolította le, ennek az intézménynek Székelyudvarhelyen tartományi kirendeltsége volt. A hivatal független volt a rajoni néptanáctól, községi megbízottjai a kollektorok voltak, ezek szervezték, ellenőrizték a begyűjtési tervek teljesítését, a termény begyűjtését, beszállítását a rajoni gyűjtőközpontba.

A kvótarendszer megszüntetése után a Kollektáló Hivatal rajoni kirendeltségét felszámolták, a termények szerződéses felvásárlását szakosodott intézmények, vállalatok végezték. Ezek hatásköreit a javak elvonásáról szóló fejezetben tárgyaljuk.

Jegyzetek

1. Zimmermann, Susan 1998:55.
2. Uo.:50.
3. Bahtyin, Mihail Mihajlovics 1986:185.
4. A személyközi viszonyokban bekövetkezett változásokról a 7. fejezetben közlünk emlékeztetőket.

5. A három politikai beszéd lelőhelye: Gh. Gheorghiu-Dej *Cikkek és beszédek*. 1955.
6. Uo.:216.
- 6a: Uo. 220.
7. Uo.:166.
8. Uo.:167.
9. Uo.:202-203.
10. Uo.:204.
11. Uo.:204.
12. Uo.:205.
13. Uo.:245.
14. Uo.:219.
15. Uo.:200.
16. Uo.:243.
17. A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948-1956. 1998:66-69.
18. Gh. Gheorghiu-Dej 1955:168.
19. Uo.:168.
20. Uo.:113.
21. Uo.:310.
22. Uo.:156.
23. Uo.:245.
24. Gh. Gheorghiu-Dej 1956 b:150.
25. Uo.:150-151.
26. Gh. Gheorghiu-Dej 1955:113.
27. Szabó Ildikó: Az ember államosítása. é.n. 23.
28. A Román Munkáspárt II. kongresszusa. (Az RMP szervezeti szabályzata). 1956:835.
29. Gh. Gheorghiu-Dej 1955:163.
30. Gh. Gheorghiu-Dej 1956 b:149.
31. Gh. Gheorghiu-Dej: Cikkek és beszédek. 1959:185.
32. E kérdéskört lásd részletesebben a 7. fejezet *Ifjúság* alfejezetében
33. Gh. Gheorghiu-Dej 1955:177.
34. Uo.:179.
35. Uo.:217.
36. Uo.:247.
37. Uo.:307.
38. Gh. Gheorghiu-Dej 1956 b:112.
39. Gh. Gheorghiu-Dej 1955:310.
40. Uo.:175.
41. Uo.:211.
42. Uo.:213.

43. Gombár Csaba 1989:24.
44. Gh. Gheorghiu-Dej 1955:145.
45. Molnár Jenő 1992:94.
46. Gh. Gheorghiu-Dej 1955:238.
47. Vági Gábor 1991:446.
48. Gyarmati György 1991:62.
49. CszÁlvt F.517.16.1957.febr.24.
50. CszÁlvt F.517.9.33.
51. Rác Dénés (sz. 1924) homoródalmási lakos szóbeli közlése, 1992 december.
52. Oláh Sándor 1998:137.
53. CszÁlvt F. 226.91.79.
54. CszÁlvt F.164.6.112.
55. KAM-D./K. 122-123.
56. Vági Gábor 1991:501.
57. CszÁlvt F. 517.9.28.
58. CszÁlvt F. 517.32.486.
59. KAM-D./K.17.
60. KAM-D./K.18.
61. Uo.
62. KAM-D./K.26.
63. KAM-D./K.31.
64. KAM-D./K.41.
65. KAM-D./K.44.
66. KAM-D./K.48.
67. KAM-D./K.50.
68. KAM-D./K.52.
69. KAM-D./K.55.
70. KAM-D./K.70.
71. KAM-D./K.74.
72. KAM-D./K.88.
73. KAM-D./K.88.
74. KAM-D./K.89.
75. KAM-D./K.93.
76. KAM-D./K.100.
77. KAM-D./K.103.
78. KAM-D./K.104.
79. KAM-D./K.107.
80. KAM-D./K.114.
81. Vági Gábor 1991:496.